

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

Former ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2023/11/18

Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu'l-Buhârî'nin Özgünlüğü (Kitâbu'l-Enbiyâ Özelinde)

The Reference Value of Şahîh al-Bukhârî in Kaşş al-Anbiyâ' Literature (In Specific Kitâb al-Anbiyâ')

Veli TATAR

(Sorumlu Yazar)

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat

Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor, Şırnak University, Faculty of

Theology, Department of Hadîth

Şırnak/Türkiye

velitatar13@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3692-8786

Ramazan ÖZMEN

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat

Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Associate Professor, Van Yüzüncü Yıl University,

Faculty of Theology, Department of Hadîth

Van/Türkiye

rozmen@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8077-5783.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 07 Mart/March 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 21 Mayıs/May 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2023

Bu çalışma, "Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN, Van, 2019)

Atıf | Cite as

Tatar, Veli & Özmen, Ramazan. "Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu'l-Buhârî'nin Özgünlüğü (Kitâbu'l-Enbiyâ Özelinde)". *Van İlahiyat Dergisi* 11/18 (Haziran 2023), 64-77.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1261786>

Tatar, Veli & Özmen, Ramazan. "The Reference Value of Sahihu'l-Buhari in Kasasu'l-Enbiya Literature (In Specific Kitabu'l-Enbiya)". *Van Journal of Divinity* 11/18 (June 2023), 64-77.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1261786>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu'l-Buhârî'nin Özgünlüğü (Kitâbu'l-Enbiyâ Özelinde)*

Öz

Temel hadis, tefsir ve tarih kaynaklarında Peygamber kıssaları ile ilgili çok sayıda rivâyet mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra peygamber kıssaları ile ilgili birtakım bilgiler Tevrat ve İncil'de de yer almaktadır. Peygamber kıssaları İslam gelmeden önce de Yahudi ve Hristiyanlarca bilinmekte idi. Hatta cahiliye dönemi Arapları da kıssalar hakkında kısmen bazı bilgilere sahip olmuşlardı. Peygamber kıssaları ile ilgili vahiy indiğinde ise müşrikler bundan son derece rahatsız olmuş ve bu kıssalar için "esâtîru'l-evvelîn" nitelemesinde bulunmuşlardı. Peygamber kıssaları ile ilgili Kur'an-ı Kerim'deki ayetler dışında gerek hadis kaynaklarındaki hadisler olsun gerekse de tarih kaynaklarında birçok rivâyet bulunmaktadır. Bunlar arasında sahih olanlar olduğu gibi zayıf ve İsrailiyyât türünden rivâyetler de vardır. Kısasu'l-Enbiyâ eserlerini telif eden müelliflerin temel kaynaklarda yer alan hadislerden ne şekilde etkilendikleri ve bu rivâyetleri eserlerine alıp almadıkları hususu önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamızda en önemli hadis eserlerinden olan ve Kur'an'dan sonra en güvenilir kitap kabul edilen *Sahîhu'l-Buhârî*'nin "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümündeki peygamber kıssaları ile ilgili bazı hadisler incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle Kısasu'l-Enbiyâ eserlerini telif eden müelliflerin *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçtiği halde eserlerine almadıkları bazı rivâyetler ele alınmıştır. Aslında konu ile alakalı *Sahîhu'l-Buhârî*'de çok sayıda hadis mevcuttur. Ancak bu çalışmada özellikle tarih, tefsir ve Kısasu'l-Enbiyâ müelliflerinin değinmediği altı rivâyete yer verilmiştir. Mezkûr rivâyetlere değinirken konunun amacının dışına çıkmamak ve çalışmanın sınırlarını aşmamak için hadislerin herhangi bir tahkiki yapılmamıştır. Bu rivâyetlerin Kısasu'l-Enbiyâ literatüründe referans olmamalarının sebepleri üzerinde durulmuştur. Böylece Kısasu'l-Enbiyâ eserlerinde geçmeyip *Sahîhu'l-Buhârî*'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen bu rivâyetlere değinilerek Peygamber kıssaları için kaynaklık değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kısasu'l-Enbiyâ ile ilgili müstakil bölümlere yer veren hadis alimlerinin az olması konusunda *Sahîhu'l-Buhârî*'nin özgünlüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahîhu'l-Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ, Kıssa, Kısasu'l-Enbiyâ.

The Reference Value of Şahîh al-Bukhârî in Қазақ al-Anbiyâ' Literature (In Specific Kitâb al-Anbiyâ')

Abstract

There are many narrations about the Stories of the Prophets in basic hadith, tafsir and historical sources. In addition to the Qur'an, some information about the stories of the prophets is contained in the Torah and the Bible. The stories of the Prophet were known to Jews and Christians before the advent of Islam. Even the Arabs of the jahiliyyah period had some knowledge about the parables. When the revelation about the stories of the Prophet was revealed, the polytheists were extremely disturbed by it and "esâtîru'l-evvelîn" was used to describe these stories as the tales of the past tribes. Apart from the verses in the Qur'an about the stories of the Prophet, both the hadiths in the hadith sources and the narrations in the historical sources, some of this information was authentic information, while some of it consisted of fabricated information. Among these narrations, there are weak narrations such as Isrâiliyat, as well as sound ones. It is important how the authors who wrote the works of Қазақ al-Anbiyâ' were affected by the hadiths in the main sources and whether they included these narrations in their works. Therefore, in this study, some hadiths related to the Stories of the Prophets in the Қазақ al-Anbiyâ' section of *Şahîh al-Bukhârî*, which is one of the most important hadith works and accepted as the most reliable book after the Qur'an, were tried to be examined. In particular, some narrations that the authors of Қазақ al-Anbiyâ's works were not included in their works, although they were mentioned in *Şahîh al-Bukhârî*, were discussed. In fact, there are many hadiths related to the subject in *Şahîh al-Bukhârî*. However, in this study, six narrations that were not mentioned by the authors of history, tafsir and Қазақ al-Anbiyâ' were mentioned. While referring to the aforementioned narrations, no analysis of the hadiths was made in order not to go beyond the scope of the subject and not to exceed the limits of the study. The reasons why these narrations are not references in the Kısasu'l-Anbiya literature are emphasized. Thus, these narrations, which are not mentioned in Қазақ al-Anbiyâ's works but are mentioned in the Kitâb al-Anbiyâ' section of *Şahîh al-Bukhârî*, are examined and their source status for the stories of the Prophet is examined. In addition, it has been tried to determine the authenticity of *Sahîhu'l-Bukhari* regarding the scarcity of hadith scholars who include separate chapters on Қазақ al-Anbiyâ'.

Keywords: Hadith, Şahîh al-Bukhârî, Қазақ al-Anbiyâ', Parable, Prophetic Parables

* Bu çalışma, "Peygamber Kıssaları Bağlamında *Sahîhu'l-Buhârî*'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN, Van, 2019)

Giriş

Yüce Allah tevhid dinini, bu dinin itikadı ile ibadet kurallarını insanlara bildirmeleri için ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar çok sayıda peygamber göndermiştir. Risâletle görevlendirilen peygamberlerin sayısı bazı kaynaklara göre 124 bin, kimi kaynaklara göre de 224 bindir.¹ Tarih boyunca farklı zamanlarda muhtelif toplumlara gönderilen peygamberler, temelde aynı dini tebliğ etmişlerdir. Yeryüzüne gönderilen bu peygamberlerden sadece 25'inin ismi Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde zikredilmiştir. Kur'an'da bazı peygamberlerin kıssaları geniş bir şekilde anlatılırken bazıları da sadece ismen zikredilmiştir.

Her bir peygamber gönderildiği topluma hak dini tebliğ etmiş, bazı toplumlar bu tebliği kabul edip hidayete ermişken kimi kavimler de inkarları sebebiyle helak olmuşlardır. Tarihçiler tarih boyunca ortaya koydukları eserlerde risâletle görevlendirilmiş olan peygamberler ve kavimleriyle olan mücadelelerine yer vermişlerdir. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere kıssalarla alakalı nakillerden yararlanılmışsa da İsrailiyyât ile ilgili rivâyetler içeren kıssalar da tarih kitaplarımıza girebilmiştir. Hatta *Kitab-ı Mukaddes*'teki bilgilerin bir kısmı tarih kitaplarına sızmış, peygamber kıssaları zaman zaman birer efsane şeklinde anlatılmıştır.

Peygamber kıssaları hakkında bilgi veren eserler ele alındığında, bu eserlerin hata ve eksikliklerden hâli olmadığı görülmektedir. Bu eksikliklerden birisi de *Sahîhu'l-Buhârî* başta olmak üzere temel hadis kaynaklarında bazı peygamberlerle ilgili geçen birtakım rivâyetlere Kısasu'l-Enbiyâ türü kitaplarda yer verilmemesidir. Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamberin kıssasına yer verilmektedir. Kur'an dışında tefsir ve tarih kitapları gibi birçok kaynakta olduğu gibi hadis eserlerinde de peygamber kıssaları ile ilgili bilgi bulmak mümkündür. Çağdaş dönemde de Arap dünyasında ve Türkiye'de peygamber kıssaları ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Peygamber kıssaları ile ilgili çok sayıda müstakil kitap yazılmış, bu eserlerde zaman zaman hadislerde yer verilen kıssalara değinilmişse de genel itibarıyla Kur'an-ı Kerim, tefsir ve tarih kitaplarında zikredilen kıssalara ağırlık verilmiştir.²

Temel hadis kaynaklarında geçen peygamber kıssalarına ise az değinilmiştir. Kıssacılık ayrıntı isteyen bir ilim olduğu için Kitâb-ı Mukaddes'e müracaat isteği bu ayrıntı arzusundan kaynaklanmış olabilir. Aynı şekilde hadislere müracaatın az olması bu yönü çok beslemeyen metinler olmasından kaynaklıdır denilebilir. Bazı tarih eserlerinin müelliflerinin, peygamberlerle ilgili kıssaları kitaplarına alırken rivâyetleri herhangi bir tenkid süzgecinden geçirmedikleri görülmektedir. Hatta bu tür eserlerde İsrâiliyyât'a dayandığı belirtilen rivâyetlere de rastlanmaktadır. Yeryüzüne gönderilen ve insanları hidayete çağıran peygamberleri, son Peygamber Hz. Muhammed'in sözleriyle bilmek ve tanımak, Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen peygamberlerin kıssaları ile ilgili sahih rivâyetlere ulaşmak, İslam dünyası için bir zorunluluk haline gelmiştir. Böyle bir çalışmanın gerekliliği, peygamber kıssalarının hadis ilmi ile olan münasebeti ile başlar.³

Bu çalışmada *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçen bazı hadislerin Kısasu'l-Enbiyâ, tarih ve tefsir kitaplarında yer verilmemesine dikkat çekilecektir. Özellikle Kur'an'dan sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçip Kısasu'l-Enbiyâ türü eserlerde geçmeyen bazı rivâyetler üzerinde durulacaktır. Bunlardan daha çok kıssa nitelikli olanlarına değinilecektir. Burada geçen rivâyetlerin kıssa türü eserlere ne şekilde kaynak olabileceğine dikkat çekilerek peygamber kıssaları hakkında Buhârî'nin özgünlüğü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 5/265-266.

² Peygamber kıssalarının hadis alanında ele alındığı çalışmalar için bkz. Ahmet Uyar, *Hadislere kıssacılığın girmesi ve menfi tesirleri*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993); Veli Tatar, *Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi* (Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 47; Nurullah Agitoğlu, *Peygamber'imizin (s.a.v.) Dilinden Hz. Adem* (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2015), 1-207; Murat Çakır, *Bir tebliğ metodu olarak Hz. Peygamber'in hadislerinde kıssa* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

³ Tatar, *Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 47-48.

1. Kısasu'l-Enbiyâ Literatürü

Hicretin ilk üç asrında temel İslami ilimlerin genelinde temel kaynaklar telif edilmiştir. Kısasu'l-Enbiyâ eserleri de bu kaynaklar içerisinde kısmen yer almaktadır. Kısasu'l-Enbiyâ ile ilgili rivâyetlerin yer aldığı eserlerin ilk ürünü Hicrî II. asra dayandırılmaktadır.⁴ Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657) Kısasu'l-Enbiyâ türünde ilk eser telif edenin Vehb b. Münebbih (ö. 110/728) olduğunu söylemektedir. Özellikle İsrâiliyata giren rivâyetlerin Vehb b. Münebbih aracılığıyla İslam kaynaklarına girdiğini belirtmiştir.⁵ Bu alanda ilk eser telif ettiği iddia edilen Vehb b. Münebbih'in *Kitâbu'l-Mübtede* isimli eserinin peygamber kıssalarını içerdiği nakledilmektedir. Öte taraftan Arap dili âlimi ve müfessir Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) telif ettiği *Arâisu'l-Mecâlis* adlı eseri de bu alanda telif edilmiş eserlerdendir. Müellifin peygamber kıssaları ile ilgili rivâyetlerin hem sahih hem de uydurma olanları yanında İsrâiliyata dayanan rivâyetleri de karma bir şekilde eserine aldığı görülmektedir.⁶ Zira tarihçi özellikle de kıssacı, geniş bir anlatı kurmak ister. Her kaynağa gitmeleri bu yüzden mezkûr amacın zayıf noktası olmalıdır.

Kısasu'l-Enbiyâ türünde müstakil eserler telif edilmeden önce peygamber kıssaları ile ilgili bilgiler, Kur'an-ı Kerim'in ile hadislerin yanı sıra tarih kitaplarında yer almakta idi. Nitekim hadis kaynakları ve tarih kitaplarından sonra müstakil bir tür olan Kısasu'l-Enbiyâ eserleri telif edilmeye başlandı. Kısasu'l-Enbiyâ türünde eser telif eden müelliflerden birisi de Ali b. Hamza el-Kisâî'dir (ö. 774/1373). Onun yazdığı *el-Bed'u fî Kısâsi'l-Enbiyâ* adlı eseri bu alanın önemli bir ürünü sayılmaktadır. Mustafa Abdulvehhab da İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* eserinden ilgili rivâyetleri alarak *Kasasu'l-Enbiyâ* adlı çalışmasını derlemiştir.⁷ Erken dönemde telif edilen belli başlı Kısasu'l-Enbiyâ eserleri yukarıda zikrettiğimiz kaynaklardan oluşmaktadır.

Eski Türkçe lehçesi ile yazılan birçok Kısasu'l-Enbiyâ kıssaları eserinin günümüz Türkçesine çevrilmediği ve yazma olarak kaldığı görülmektedir. Özellikle Kadı Nâsiruddîn Rabgûzî (ö. 71/1310) tarafından Harezmi Türkçesi ile yazılan *Kısâs-ı Rabgûzî* bu eserlerden birisidir. Eserde yaratılış, peygamber kıssaları, Hz. Peygamber'in hayatı, halifeler ve Ehl-i Beyt anlatılmıştır.⁸ Bu alanda şöhret bulan ve Türkçe yazılan eserlerden birisi de Ahmet Cevdet Paşa'nın (1823-1895) *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârihu'l-Hulefâ* kitabıdır.⁹ Müellif bu eserinde Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar tüm peygamberlerin kıssalarına, Rasûlullah'ın hayatına, dört halifeden Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadarki süreci anlatmıştır.¹⁰ Kasasu'l-Enbiyâ eserleri arasında İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) *Miftâhu'l-İber*'i, Abdulvehhab en-Neccâr'ın *Kasasu'l-Enbiyâ'sı*, M. Fethi Hafız el-Kure'nin *el-Kur'an ve Enbâu'l-Enbiyâ'sı*, Muhammed el-Meczûb'un *Kasas ve İber*'i, Afif Abdulfettâh Tabbârâ'nın *Ma'al-Enbiyâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i, Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin (1914-1999) *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ'sı*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ'sı*, M. Asım Köksal'ın *Peygamberler Tarihi* isimli eseri bu alanda yazılmış önemli kaynaklardandır. Birden fazla peygamberin kıssalarını telif eden müellifler olduğu gibi tek bir peygamberin kıssasını yazanlar da mevcuttur. Bunlar arasında Ebu'l-Haşeb'in *Yûsuf* u, Ahmet el-Cibâlî'nin *Kıssatu Mûsa'sı*, Behî el-Hûlî'nin *Adem*'i ile Türkiye'de Nurullah Agitoğlu tarafından yazılan *Peygamberimizin Dilinden Hz. Adem* kitabı ve İdris Şengül'ün yazdığı *Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi* adlı eseri Kısasu'l-Enbiyâ alanında telif edilmiş önemli eserlerden bazılarıdır.¹¹

Kısasu'l-Enbiyâ literatürü çok yaygın olmasa da yukarıda zikredilen eserler bu alanda telif edilmiş önemli çalışmalardır. Peygamber kıssaları ile ilgili rivâyetlerin sadece tarih ve tefsir eserlerinde geçmediği, hadis kaynaklarında da bu rivâyetlerin yer aldığına değinilmiştir. Nitekim peygamber kıssaları ile ilgili

⁴ M. Süreyya Şahin, "Kısâs-ı Enbiyâ", 15/495; Tatar, *Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 20.

⁵ Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, çev. Rüstü Balci, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2007) 2/2160.

⁶ Günay Tümer, "Arâisu'l-Mecâlis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/265.

⁷ Salah Abdulfettah el-Hâlidî, *Hz. Âdem (a.s.) ve İnsanlığın İmtihanı*, çev., Murat Bahar, (İstanbul: Nida Yayınları, 2018), 13.

⁸ Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kısâs-ı Enbiyâları: Kısâs-ı Rabgûzî Örneği", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, (2003), 197-224.

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâsı Enbiyâ ve Tevârihu'l-Hulefâ*, (İstanbul: Bedir Yayınları, 2018), 15.

¹⁰ Tatar, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 22.

¹¹ Tatar, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 23.

rivayetleri ihtiva eden hadis eserlerinden birisi de Buhârî'nin *Sahîh*'idir. Tarih kaynakları ile tefsirlerde geçmeyen birtakım rivayetler Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçmektedir. *Sahîh*'te geçen bu tür rivayetler de genel itibarıyla "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde toplanmıştır. Bu rivayetlere geçmeden önce bu bölümün genel bir değerlendirilmesinin yapılmasında fayda vardır.

2. Sahîhu'l-Buhârî'nin "Kitâbu'l-Enbiyâ" Bölümünün Değerlendirilmesi

"Nebî" kavramının çoğulu olan ve aynı zamanda "Nebiyûn" şeklinde kullanılan "Enbiyâ" kavramı Yüce Allah tarafından yeryüzüne gönderilen peygamberler için kullanılmaktadır. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzüne göndermiş olduğu 124 bin peygamberden yirmi beşinden bahsetmiştir. Hadis kaynaklarında peygamberlerin sayısı ile ilgili şu rivâyet önemli bir yere sahiptir: Ebû Zer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e (sas) "Ya Rasûlallah! Nebilerin sayısı kaç tanedir?" diye sordum. "Yüz yirmi dört bindir" buyurdu. "Yâ Rasûlallah! Onlardan kaç Resûldür?" diye sordum. "Üç yüz on üç kişilik bir cemaat" dedi.¹²

Peygamberlerin sayısı hakkında bu rivâyet her ne kadar kaynaklarda yer almışsa da bazı âlimler, bu rivâyeti Kur'an'a arz ederek metin tenkidine tabi tutmuş ve neticede rivâyeti reddetmişlerdir. Bu âlimlerden birisi de meşhur kalamcı Sa'düddin et-Teftâzânî'dir (öl.792/1390). Nitekim bir tespiti göre Teftâzânî, peygamberlerin sayısı hakkında bilgi veren rivâyetlerin "And olsun ki, senden önce çok sayıda peygamberler gönderdik; sana onların kimilerini anlattık, kimisini anlatmadık" (Mü'min, 40/78) mealindeki Kur'an ayetine ters düştüğünü ileri sürmektedir.¹³ Dolayısıyla Teftâzânî'ye göre peygamberler hakkında verilen herhangi bir sayı kişiyi hataya sevk eder. Zira sayı olduğundan fazla söylendiği zaman peygamber olmayan biri peygamber sınıfına dahil edilmiş olur. Sayı eksik ifade edildiğinde ise peygamber olan birisi peygamberler sınıfından çıkarılmış olur.¹⁴

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kıssası'l-Enbiyâ ile ilgili birçok hadisi bulunmaktadır. *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Buhârî eserinde peygamberlere müstakil bir bölüm açmış, diğer müellifler ise böyle bir bölümü eserlerine almamışlardır. Bu özelliği *Sahîh*'i temel hadis kaynakları arasında özgün kılmaktadır.¹⁵ Temel kaynaklardan sonra gelen ikincil kaynaklardan el-Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*'inde, "Kitâbu't-Tevârîhi'l-Mutekaddimîn mine'l-Enbiyâi ve'l-Murselîn" ismiyle peygamberler hakkındaki rivâyetleri içeren bir bölüm açılmıştır. *Sahîhu'l Buhârî* ve *el-Müstedrek* dışındaki hadis kaynaklarında peygamberlere mahsus müstakil bölümler açılmamış olsa da onlarla ilgili bazı hadisler farklı bölümlerde yer almıştır.¹⁶ Özellikle "Fedâil" bölümlerinde bu tür hadislerin nakledildiği görülmektedir.

Buhârî'nin, *Sahîh*'inde yer verdiği "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünün ismi bu kitabın bazı nüshalarında değişik isimlerle ifade edilmiştir. Birtakım nüshalarda "Kitâbu'l-Enbiyâ" diğer bazı nüshalarda ise "Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ" şeklinde geçmektedir.¹⁷ "Kitâbu'l Enbiyâ" bölümü *Sahîhu'l Buhârî*'nin 60. bölümü olup 55 bab başlığı ve 162 hadis içermektedir. Hadis ve tarih literatüründe Kıssası'l-Enbiyâ ile ilgili çok sayıda mevkuf hadis olmasına rağmen "Kitâbu'l Enbiyâ" bölümünde hadislerin çoğunluğu Hz. Peygamber'e aittir. Buhârî bu bölümü Hz. Adem'in (a.s.) yaratılışı hakkındaki hadislerle başlatıp İsrailoğulları ile ilgili rivâyetlerle sonlandırmıştır.¹⁸

¹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1433/2012), 10/179; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabâkâtü'l-Kebîr*, çev. Adnan Demircan - Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2014), 1/32; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.yy.) 9/4.

¹³ Ridvan Kalaç, "Hadis İlmi Açısından et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid İsimli Eseri", *Mevzu - Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (15 Mart 2023), 49-50.

¹⁴ Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1987), 88-89; Ayrıca bkz. Kalaç, "Hadis İlmi Açısından et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid İsimli Eseri", 49-50.

¹⁵ Ramazan Özmen, "el-Buhârî'nin Haber-i Vâhid Savunusunda Kullandığı Âyetler Üzerine Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009), 223.

¹⁶Tatar, *Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 47.

¹⁷ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1987), 7/3100.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cûfî el-Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, nşr., Mahmud Muhammed Nassâr, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1456/2009), "Enbiyâ", 1, 57.

Buharî “Kitâbu’l-Enbiyâ” bölümünde birkaç hadis dışında genelde kısa hadislerle yer vermiş, uzun rivâyetleri eserine almamıştır. Bölümde geçen bazı hadisler anlam yönünden Kur’an’da anlatılan kıssaların birebir aynısı iken bazılarının ise ne Kur’an’da ne de diğer hadis kaynakları ile Kısasu’l-Enbiyâ literatüründe geçmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bunlar sadece *Sahîhu’l-Buhârî*’de yer alan hadislerdir.

“Kitâbu’l-Enbiyâ” bölümünde en çok rivâyeti bulunan sahâbler arasında Ebû Hureyre ile İbn Abbas yer almaktadır. Bu iki sahâbî İsrailiyat türünden olan rivâyetleri çok olanlar şeklinde anılmış olsalar da¹⁹, onlar, Kur’an’la ve dinimizle uyuşmayan ve aklın kabul etmediği hususlarla ilgili rivâyetleri kabul etmemişlerdir. Ebû Hureyre, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) dinlemiş olduğu her hadisi ezberledi. İbn Abbas da tarih ilmine ve kıssalara düşkün bir sahâbî olduğundan, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) geçmiş ümmetler ve peygamberlerle ilgili söylemiş olduğu hadisleri iyice kavrar ve rivâyet ederdi.²⁰ Bu itibarla sahih hadisleri belirlerken çok titiz davranan ve bu şartlara uymayan hadisleri *Sahîh*’ine almayan Buharî’nin “Kitâbu’l-Enbiyâ” bölümünde yer verdiği hadislerin titiz bir elemenden geçirdiği rahatlıkla söylenebilir. Sahih kabul edilen bu hadislerin Kısasu’l-Enbiyâ literatürüne ne derece kaynak teşkil edebileceği hususu önem arz etmektedir. Şimdi Buhârî’nin bu bölümde yer verdiği hadisleri konumuz bağlamında ele almaya çalışalım.

3. Buhârî’nin Naklettiği Kısasu’l-Enbiyâ Rivayetleri

Kütüb-i Tis’a gibi temel hadis kaynakları içerisinde peygamber kıssalarına müstakil bir bölüm açan tek müellif daha önce de ifade edildiği gibi Buhârî’dir. Onun *Sahîh*’inin “Kitâbu’l-Enbiyâ” bölümü incelendiğinde Kısasu’l-Enbiyâ eserlerinde pek rastlanmayan bazı rivayetlerin yer aldığı görülmektedir. Bu husus Buhârî’nin kıssalar konusunda özgünlüğünü ortaya koyarken aynı zamanda Kısasu’l-Enbiyâ müelliflerinin eserlerinin telif ederken temel hadis kaynaklarını tamamen incelemediklerini de göstermektedir. *Sahîhu’l-Buhârî* özelinde bakıldığında *Sahîh*’te arandığında Kısasu’l-Enbiyâ kaynaklarında geçmeyen birçok rivayete rastlandığı görülmektedir. Konunun iyi anlaşılması için bunları altı müstakil başlık halinde ele alacağız.

3.1. Kıyamet Gününde Âzer’in Sırtlana Çevrilmesi

Sadece Buhârî’nin naklettiği peygamber kıssalarından biri, Hz. İbrâhîm’in babası Âzer’in sırtlana çevrilmesi hâdisesidir. Tarih kitaplarında Hz. İbrâhîm’in babası Âzer’in, Nahor’un oğlu olduğu ve Nemrut’un puthanesinde put yapmakla görevli olduğu zikredilmektedir.²¹ Kur’an-ı Kerîm’de Hz. İbrâhîm’in babası için “Âzer”²² ismini kullanırken Tevrat’ta²³ ve diğer İbrânî kaynaklarda ona “Terah” adı verilmektedir. İtalyan Arkeolog Paolo Matthiae’nin arkeolojik kazılarda bulduğu Ebla tabletlerinden birinde “Terah oğlu Abram” ifadesine rastlanılmıştır.²⁴ Kanaatimizce bu iki isim aynı kişiye aittir. Azer, putları kendi elleriyle yapıp muhafaza eden biriydi.

Tarih kaynaklarının verdiği bilgiye göre Hz. İbrahim, babası Âzer’i tevhid dinine davet edince o bu daveti reddetmiş ve Hz. İbrahim’i yalanlamıştır. Bu sebeple Âzer iman etmeden ölmüştür.²⁵ Âzer ile ilgili Kısasu’l-Enbiyâ kaynaklarında ve hadis eserlerinin çoğunda görmediğimiz, sadece Buhârî’nin *Sahîh*’inde karşılaştığımız mezkûr rivâyet şöyle aktarılmaktadır: Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde İbrâhîm, kendi babası Âzer ile yüzünde bir siyahlık ve toz olduğu halde karşılaşır. Hz. İbrâhîm babasına ‘Ben sana dünyada iken bana âsi olma demedim mi?’ deyince. Babası ona, ‘İşte bugün ben sana âsi olmayacağım!’ der. Bunun üzerine İbrâhîm (a.s.) ‘Ey

¹⁹ Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 72-78.

²⁰ Zehbî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 72-78.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû’l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer b. Gurâme, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1995), 3/54; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, thk. Ömer Abdusselam Tedmirî, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbu’l-Arabî, 1407/1987), 1/19.

²² Enâm 6/74.

²³ Tekvîn, 11/26.

²⁴ Howard La Fay, "Ebla: An Unknown Great Empire", *National Geographic Magazine*, (Aralık 1978), 736.

²⁵ Ebû’l-fidâ’ İmâdüssîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *elBidâye ve’n-nihâye*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1986), 1/63.

Rabbim! Sen bana insanların yeniden diriltilecekleri gün, beni zelil ve rüsva etmeyeceğini vâd etmiştin. Şimdi Allah'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha utandırıcı hangi rezillik olabilir?' demiştir. Yüce Allah da '(Ey İbrâhim!) Ben cenneti kâfirlere haram kılmışımıdır' buyurur. Bundan sonra Yüce Allah tarafından 'Ey İbrâhim! şu iki ayağının altındaki nedir?' denilir. İbrâhim bakar ve ayakları arasında kana bulanmış bir sırtlan görür ki, İbrâhim'in babası bu çirkin surete çevrilmiştir. Bu çirkin manzara üzerine onun (Azer) ayaklarından yakalanır ve ateşe atılır."²⁶

Kastallânî (ö. 923/1517) mezkûr hadisi şerh ederken Âzer'in çirkin görünüşlü sırtlana çevrilmesinin, bu hayvanın uyanık olması gereken şeylerden gafil kalması sebebiyle hayvanların en ahmağı olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre Hz. İbrâhim'in uyarmasına karşı Âzer'de de bu özellik bulunmaktadır. Âzer'in bu surete çevrilmesi Hz. İbrâhim'in ondan uzaklaşması içindir.²⁷ Bu hadisin Hz. İbrâhim hakkında tarih kitaplarında anlatılan kıssası ile bağlantısına gelince, inkarında ileri giden Âzer'in, ahirette başına gelecek olan ahvâli anlatılmış ve bunun sebebinin de Allah'ı inkâr edip putlara tapmış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. *Sahîhu'l-Buhârî* dışındaki temel hadis kaynaklarında ve peygamberler tarihi kitaplarında bu hadise yer verilmediği tespit edilmiştir.

Kıssas'ul-Enbiyâ müelliflerinin bu rivâyeti eserlerine almamalarının sebebi, söz konusu hadisin fiten ve melâhîm türü rivâyetler grubunda yer almasına bağlanabilir. Nitekim Kıssas'ul-Enbiyâ türü eserler, peygamber kıssalarını daha çok kronolojik bir metotla ele aldıkları için ilgili eserlerin müellifleri, gaybî konularla alakalı bu tür rivâyetleri eserlerine almamıştır denebilir. Diğer taraftan peygamber kıssalarına geniş bir şekilde yer veren M. Asım Köksal gibi yazarların, kıssasına değindiği peygamberle ilgili rivâyetlerin çoğuna yer verdikleri halde bu tür hadisleri ele almamalarının sebepleri üzerinde durmak, konuyu daha da belirgin hale getirecektir. Ancak çalışmamızın sınırlarını aşacağından bu hadislerin ayrıntılı bir tahkiki yapılmamıştır. Bu sebeple bu tür rivâyetlerin muhteva açısından daha geniş bir şekilde araştırmalara konu edilmeleri gerekmektedir.

3.2. Hz. İbrahim'in Sünnet Oluşu

Hz. İbrahim'in adı Kur'an-ı Kerim'de 25 sûrede, 69 defa geçmektedir.²⁸ Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, Evvâh, Halîm, Munîb, Hanîf, Kânit, Şâkir gibi isim ve sıfatlarla anılmış ve kendisinden övgüyle bahsedilmiştir. Kur'an'ın yanı sıra temel hadis ve tarih kaynaklarında da onun kıssası hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Bu kaynaklardan biri de *Sahîhu'l-Buhârî*'dir. *Sahîh*'in birçok bölümünde Hz. İbrahim ile alakalı hadisler yer alırken bu rivâyetler eserin en çok "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde geçmektedir. Mezkûr bölümde onunla ilgili dört bâb başlığı ve 25 hadis yer almaktadır.²⁹ Bu dört bâb başlığından ikisi ayetlerden oluşurken diğerleri "bâb" şeklinde isimlendirilmeden verilmiştir. Buhârî'nin söz konusu bâb başlıklarının altında yer verdiği rivâyetlerden birisi de Hz. İbrahim'in sünnet oluşu hadisesidir. Mezkûr rivâyet şöyle nakledilmiştir:

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu; "İbrâhim, seksen yaşında iken "Kaddûm" denilen yerde sünnet olmuştur."³⁰ Ebû Hureyre'nin Ebû'z Zinâd yoluyla rivâyet ettiği başka bir hadiste "dal" harfi şeddesiz, yani "Kadûm" olarak geçmektedir. "Kaddûm" veya "Kadûm" kelimelerinin, bir köyün ismi olduğu şeklinde görüş beyan edenler olduğu gibi şeddesiz dal biçiminde okunan "kadûm" kelimesinin de "kesici âlet" manasına geldiğini ifade edenler de vardır. Buna göre hadisin manası "İbrâhîm (a.s.) kesici alet ile sünnet oldu" olmaktadır. Nitekim Bedreddîn el-Aynî'nin (ö. 855/1451) aktardığına göre Kurtubî (ö. 671/1273), "Rivâyetlerin çoğunda "dal" harfi, şeddesiz okunur ki bu durumda

²⁶ Buhârî, "Enbiyâ", 9.

²⁷ Ebu'l Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Katsallânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 5/341; Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3144.

²⁸ Bkz. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Misrî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1364), 2/3-4.

²⁹ Buhârî, "Enbiyâ", 11, 12, 13, 14.

³⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 9.

“kadûm” kelimesi, kesici alet manasına gelir. Dilcilerin çoğunluğuna göre bu kavram keser manasına gelir.”³¹ demektedir.

Buhârî, söz konusu hadisi “Kitâbu'l-Enbiyâ” bölümü dışında “Kitâbu'l-İsti'zan” bölümünde de “Büyüdükten sonra sünnet olmak ve koltuk altlarının kıllarını yolmak bâbı” başlığının altında da zikretmiştir.³² Hz. İbrahim'in sünnet oluşu ile ilgili hâdise hakkında “Enbiyâ bölümünde iki hadis rivâyet eden Buhârî, bu hadislerin başında veya sonunda, “kaddûm” sözcüğünün hangi anlama geldiği hususunda herhangi bir açıklama yapmamıştır. Mezkûr hadis şerh edilirken değişik görüşler öne sürülmüştür. İbn Hacer mezkûr hadisi şerh ederken kadûm kavramının bir marangoz aleti olup, Hz. İbrahim'in (a.s.) onunla seksen yaşında iken sünnet olduğuna işaret etmiştir.³³ Buhârî'nin, *Sahîh*'ine almış olduğu bu hadisler, sünnet olmanın küçük yaşta mı yoksa büyük yaşta mı olacağı sorularını akla getirmektedir. Nitekim İslam dinine mensup Müslümanlar genel itibarıyla daha bebek veya çocuk yaşta iken çocuklarını sünnet etmektedirler. Bu meseleye açıklık getiren Mühelleb b. Ebû Sufre (ö. 82/702) şöyle demiştir: “İbrâhîm'in seksen yaşından sonra sünnet olması, bizim de onun gibi yapmamızı gerektirmez. Çünkü insanlar, çoğunlukla seksen yaşına varmadan ölmektedirler. O, Yüce Allah bunu kendisine emrettikten sonra uygulamıştır.” İbn Abbas ise :“Küçük yaşta sünnet olmak, çocuk için işin kolaylaştırılması sebebiyledir. Çünkü o yaşta çocuğun organı zayıftır ve anlayışı da azdır”³⁴ diyerek Mühelleb'in görüşüne benzer bir yorum getirmiştir. Bu husus da bize Müslümanların çocuk yaşta sünnet olmalarının genel bir tercih olduğunu göstermektedir.

Tarih kitaplarındaki haberlerin sıhhat durumu araştırılırken bunların Kur'ân-ı Kerim'e, mütevatir tarihi bilgilere ve sahih hadislerle arz edilmesi gerekmektedir. Aksi halde bu bilgilerin sıhhat durumunun zayıf veya mevzu rivâyetlere dayanması ihtimal dahilindedir. Bu sebeple Peygamber kıssalarını anlatan kitaplardaki bilgilerin Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere sağlam hadis kaynaklarındaki rivâyetlerle karşılaştırıldıktan sonra kabul edilmesi, o bilginin sağlamlığını pekiştirecektir. Bu anlamda yukarıda zikrettiğimiz gibi Peygamberler tarihi ile ilgili telif edilen bazı eserlerde Hz. İbrâhîm'in kıssası anlatılırken, sünnet olan ilk insanın o olduğu belirtilmektedir.³⁵ Böylece Kur'ân-ı Kerim'de geçmeyip *Sahîh*'te yer alan sünnet olmanın tarihi ile ilgili bu hadis, *Sahîhu'l-Buhârî*'yi peygamberler tarihi için sağlam bir kaynak haline getirmiştir. Keza tarih kaynaklarında geçen Hz. İbrâhîm'in sünnet oluşu bilgisinin *Sahîhu'l-Buhârî*'deki mezkûr hadise arz edilmesiyle bu bilgi pekişmektedir. Çünkü tarihi bilgilerin bir kısmı zayıf bir kısmı uydurma rivâyetlerden oluşmaktadır. Burada olduğu gibi mümkünse kabul edilmeden önce tarihî bilgilerin sahih hadislerle arz edilmesi en isabetli yoldur.³⁶

3.3. Hz. Eyyûb'a Altın Çekirgelerin Yağması

Kitab-ı Mukaddes ile Kur'ân-ı Kerim'de kıssasına yer verilen peygamberlerden biri de Eyyûb peygamberdir. O, İsrâiliyat olanlarla beraber uydurma birçok rivâyete konu olmuş bir peygamberdir. Buhârî, “Kitâbu'l-Enbiyâ” bölümünde Hz. Eyyûb ile ilgili bir bâb başlığı açmış, altında da Hz. Eyyûb'a altın çekirgelerin yağdığına dair bir hadis rivâyet etmiştir. Yaptığımız araştırmada bu hadiste anlatılanların da Kur'ân-ı Kerim'de ve peygamber kıssalarını anlatan eserlerde geçmediği anlaşılmaktadır. Buhârî, bir hadis dışında Kur'ân'da ve tarih kaynaklarında Hz. Eyyûb ile ilgili anlatılan kıssa ile alakalı herhangi bir rivâyette bulunmamıştır. Başka bir ifade ile Buhârî, ön gördüğü şartları taşıyan bu hadisi nakletmekle yetinmiştir.³⁷

³¹ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kâri fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Daru lhyâu't-Turas, 1427/2006), 15/340.

³² Buhârî, “İsti'zan”, 51.

³³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1959), 6/449-450.

³⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l Bârî Muhtasarı ve Tercemesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Polen Yayınları, 2008), 12/414.

³⁵ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 1/169.

³⁶ Tatar, *Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 81.

³⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/484.

Bu hadis aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hureyre ve Hemmâm b. Münebbih'in *Müsned*'lerinde geçmektedir.³⁸

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen mezkûr hadis, *Sahîh*'te üç ayrı yerde geçmektedir. Buhârî'nin Hz. Eyyûb hakkında açmış olduğu bâb başlığı Enbiya suresinin 83. ayeti olan: "Eyyûb'u da an. Hani O, Rabbine: Rabbim! Şüpheli yok ki beni bir zarar (hastalık) kapladı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin" ayeti bâbı şeklinde isimlendirmiştir.³⁹ Bu bâb başlığının altında nakledilen hadis ise şöyledir: Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Eyyûb, mucizeli suda soyunmuş olarak yıkandığı sırada üzerine altından düzölmüş bir sürü çekirge düştü. Eyyûb, bunları hemen toplayıp elbisesine doldurmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi 'Ey Eyyûb! Ben seni görmekte olduğun bu altın çekirgelerden yana zengin kıldım mı?' diye buyurdu. Eyyûb 'Evet Rabbim, beni o suretle zengin kıldın. Fakat senin hayır ve bereketinden benim için müstağni olmak yoktur, dedi"⁴⁰ Eyyûb peygamber hakkında rivâyet edilen mezkûr hadis, Kur'an'da bahsedilen onun hastalıktan kurtulması ile ilgili hadiseye işaret etmektedir.⁴¹

Hz. Eyyûb'a altın çekirgelerin yağdığını belirten söz konusu hadiseye, tarih eserlerinin çoğunda rastlanılmamıştır. İbn Kesîr *Târîhu'l-Enbiyâ* eserinde, bu hadisi zikretmiş ancak herhangi bir açıklama yapmamıştır. İbn Kesîr, eserine aldığı bu hadisin altında "Bu hadisi Buhârî ve İmam Ahmed rivâyet etmiştir" şeklinde not düşmüştür.⁴² Netice olarak Hz. Eyyûb'un kıssası göz önüne alındığında bu hadisin tarih kitaplarına kaynak olabilecek bir rivâyet olduğu görülmektedir. Peygamber kıssalarını yazan müelliflerin, sahih kaynaklarda yer alan bu tür hadisleri kitaplarına niçin almadıkları ayrıca araştırılmalıdır.

3.4. Hz Musa'nın Elbiselerini Kaçıran Taş

Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde kıssası en çok anlatılan büyük peygamberlerden birisi olan Hz. Mûsâ'dır. Onun ismi, Kur'an'ın 34 suresinde 131 ayette geçmektedir.⁴³ Buhârî, *Sahîh*'inde Hz. Mûsâ ile ilgili oluşturduğu bâb başlıklarında ve rivâyet ettiği hadislerde tarihi olayları bildiren ayetlerin pek çoğunu naklederek tefsirlerini yapmıştır.⁴⁴ Buhârî, *Sahîh*'inin tamamında Hz. Mûsâ ile ilgili 45 kadar hadis rivâyet etmiştir. "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde ise 13 bâb ile 20 hadis rivâyet edilmiştir. Bâb başlıklarının dokuzu ayet ile isimlendirilmiş bir başlık da isimlendirilmeden "bâb" şeklinde verilmiştir.

Buhârî'nin "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde Hz. Mûsâ hakkında rivâyet edilen hadislerden birisi de bir taşın onun elbiselerini kaçırmaya hadisesidir. Bu hâdise, mucizeleri çok olan bir peygambere ait olduğu halde tarih kitaplarında pek zikredilmemiş olması akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır. Söz konusu hâdise *Sahîhu'l-Buhârî*'de şöyle nakledilmiştir: Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Mûsâ çok hayalî ve avretini örtmeye çokça gayret eden birisi idi. Hayasından ötürü teninden hiçbir yer görünmezdi. İsrailoğullarından onu çekemeyenler kendisine eziyet ederek; "O'nun bu şekilde örtünmesinin tek sebebi derisindeki bir kusurundan dolayıdır. Başka bir sebebi de yoktur. Bu, ya bir barıştır ya hayalarında şişiklik yahut da bir başka hastalığı vardır" dediler. Yüce Allah da Mûsâ'nın (a.s.)

³⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Kahire: Daru'l-Hadis, 1995) 7/134, 8/214.

³⁹ Buhârî, "Enbiya", 23.

⁴⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 21.

⁴¹ "Kulumuz Eyyûb'u da an. O rabbine, şeytan gerçekten bana bir yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti. Ayağını -yere- vur! İşte yikanılacak ve içilecek soğuk bir su -dedik-. Bizden bir rahmet ve akliselim sahiplerine bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini armağan ettik. Eline bir demet buğday sapı al, onunla -bir hatasından dolayı dövmeye yemin ettiğin karın- vur da yeminini yerine getir -dedik-. Gerçekten biz onu sabreden bir kul bulmuştuk. Ne güzel kuldu o! Daima Allah'a yönelirdi" (Sâd 38/41-44).

⁴² Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Kasasu'l-Enbiya*, thk. Mustafa Abdulvahid, (Kahire: Matbaatu Dâru't-Te'lif, 1968), 367.

⁴³ Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 2/681-682; Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, çev. Babanzade Ahmed Naim-Kamil Miras, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980), 9/143-144.

⁴⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-mulûk* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 1/208; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebi en-Nisâbü'rî, *Arâisu'l-Mecâlis* (Mısır: Matbaatu'l-Mustafa, 1374/1954), 182; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ebu'l Fida Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 1/180; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssası Enbiyâ ve Tevarîhu'l-Hulefâ*, (İstanbul: Bedir Yayınları, 2018), 21-25; Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, 6/143-144.

onların söylediklerinden uzak olduğunu ortaya çıkarmak istedi. Bir gün tek başına iken elbiselerini çıkartıp, taşın üzerine bıraktı ve yıkandı. Yıkanmasını bitirince elbiselerini almak üzere geldi fakat taş elbiselerini de beraberinde götürüp hızlıca gitti. Mûsâ (a.s.) esasını aldı ve taşın arkasından gitti. Bu arada; "Ey taş! Elbisemi ver" diyordu. Nihayet İsrailoğullarından bir topluluğun yanına kadar vardı. Onun çıplak olduğunu ve Allah'ın yarattığı en güzel bir surette bulunduğunu gördüler. Böylelikle Yüce Allah, Onu, onların söylediklerinden temize çıkardı. Taş da yerinde durdu, elbiselerini alıp giyindi ve asasıyla taşa vurmaya başladı. Allah'a yemin ederim, onun üç, dört ya da beş defa taşa vurmasından ötürü taşa girintiler oluştu. İşte Yüce Allah'ın "Ey İman edenler! Siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onları dediklerinden temize çıkardı. O, Allah indinde itibarlı ve değerli idi"⁴⁵ buyruğu bunu anlatmaktadır."⁴⁶

Klasik ve çağdaş tefsirlerde yukarıdaki ayetin tefsirine bakıldığında sebab-i nüzulü olarak mezkûr hadiseye yer verildiği görülmektedir.⁴⁷ "Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın" ayeti Hz. Peygamber'in zevcesi Zeyneb ile evlendiği için arkasından konuşulan sözler üzerine indiği belirtilmiştir. Kimi rivâyetlerde de "ifk" hadisesi üzerine indiği ifade edilmiştir.⁴⁸ Hz. Musa'ya verilen bu eziyet hakkında da çeşitli rivâyetler ileri sürülmüştür. Elmalılı Tefsirinde mezkûr hadise şöyle anlatılmıştır:

"Hazreti Musa, çok edebli bir kişi olduğu için, pek sıkı örtünüp bedenini kimseye göstermediğinden dolayı, İsrailoğullarından birtakım kimseler "Bu niye bu kadar örtünüyor? Mutlaka vücudunda bir ayıp veya bir felaket, hastalık var" dediler. Hz. Mûsâ bir gün ıssız yerde elbiselerini bir taşın üzerine koymuş yıkanırken Allah tarafından taş yuvarlanmış Hz. Mûsâ da bastonunu alıp onu izlerken büyük bir kalabalığa rast gelmiştir. İnsanlar Hz. Mûsâ'yı Allah'ın yarattığı en güzel bir vücut ile görüvermiştir.⁴⁹ Dolayısıyla Elmalılı'ya göre taş elbiseleri götürmemiş yuvarlanması sebebiyle elbiseler de onunla sürüklenmişlerdir.

Hz. Mûsa hakkında zikredilen bu hadise peygamberler tarihi eserlerinde pek geçmese de klasik ve çağdaş tefsirlerde "Ey İman edenler! Siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onları dediklerinden temize çıkardı. O, Allah indinde itibarlı ve değerli idi"⁵⁰ ayeti tefsir edilirken bu hadiseye değinilmektedir. Mezkûr hadisenin Kısasu'l-Enbiya türü eserlerde geçmemesinin bir sebebini, Hz. Musa'nın kıssasının kronolojik sıralamasında yer bulmamasına bağlayabiliriz. Nitekim tarih kaynaklarında diğer peygamberler gibi Hz. Mûsa'nın da kronolojik bir hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Hz. Musa'nın kıssasına değinen eserlerde ise genel olarak bu hadiseye rastlanılmamıştır. Ancak yine de Kısasu'l-Enbiyâ literatüründe bu hâdisenin geçmediği konusunun kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiği kanaatindeyiz.

3.5. Hz. İdrîs ile Hz. İlyas'ın Aynı Peygamber Olduğu İddiası

Buhârî, "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde İlyâs ve İdrîs isimleriyle iki bâb başlığı açmıştır. İlyâs ve İdrîs isimlerinin, aynı peygamberin adları mı olduğu yoksa ayrı peygamberlerin isimleri mi olduğu hususu ihtilafli bir konudur. Buhârî'nin ilgili bâb başlığında zikrettiği muallak bir rivayetine göre İbn Mesûd ve İbn Abbâs, Hz. İlyas ile Hz. İdris'in aynı peygamberi ifade eden isimler olduğunu söylemişlerdir. İkrime, Saffât sûresinde geçen *إن إدریس لمن المرسلین* ayetinin İbn Mesud mushafında *إن إلیاس لمن المرسلین* ayetinin yerinde kullanıldığını söylemektedir. İbn Abbas, Dehhak, Katâde ve Ebû İshak da Hz. İlyas'ın Hz. İdris olduğunu söylemişlerdir.⁵¹

İbn Mesud'a göre Yâkub ismi nasıl İsrâîl'den ibaret ise İlyas ismi de öylece İdrîs isminden ibarettir.⁵² Bu görüşlere sahip âlimler olsa da cumhura göre Hz. İdris ile Hz. İlyas, iki ayrı peygamberin isimleridir.

⁴⁵ Ahzab, 33/69.

⁴⁶ Buhârî, "Enbiyâ", 30.

⁴⁷ Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim – Ganîm b. Abbas b. Ganîm, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 4/309; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr – Osman Cum'â Damîrî – Süleyman Müslim, (Dâru Taybe, 1997), 6/378.

⁴⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022) 4/592.

⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/592.

⁵⁰ Ahzab, 33/69.

⁵¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 6/430-431; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, 15/306-308; İbn Kesîr, *Muhtasarü Tefsîri İbn Kesîr*, 3/153; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, (İstanbul: Hisar Yayınları, 2012), 7/98.

⁵² Kamil Miras, *Tecrîdi Sarîh*, 9/88.

Kaynakların çoğunda da bu isimler ayrı peygamberler için zikredilmektedir. Muhtemelen Buhârî de bu görüşte olacak ki ikisini ayrı peygamberler kategorisinde değerlendirmiştir, ancak kendi görüşünü net bir şekilde gösteren herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁵³

Yukarıda zikrettiğimiz gibi İbn Mesud ile İbn Abbas'a göre Hz. İlyas, Hz. İdris'in kendisidir"⁵⁴ Buhârî de *Sahîh*'inde İbn Mesud ile İbn Abbas'ın böyle söylediklerini belirtmiştir.⁵⁵ İmam Buhârî ise hangi rivâyeti savduğunu gösteren herhangi bir açıklama yapmamış ve bir emare göstermemiştir. Önem arz eden bir husus ise Buhârî'nin "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde Hz. İlyas hakkında oluşturduğu bâb başlığında kronolojik sıraya uymamış olmasıdır. O, Hz. İlyas ile ilgili bâb başlığını Hz. Nuh hakkındaki bâb başlığından sonra getirmiştir.⁵⁶ Nitekim Kısasu'l-Enbiyâ eserleri ile tarih kitaplarında kronolojik sıraya göre Hz. İlyas'ın kıssası, Hz. Mûsâ'nın kıssasından sonra zikredilmekte ve onun İsrailoğullarından biri olduğu nakledilmektedir. Mezkûr eserlerde onun Hz. Mûsâ'dan sonra geldiği ve neseb olarak Hz. Hârûn'a dayandığı da nakledilen rivâyetler arasında yer almaktadır.⁵⁷

Bir takım değerlendirmelere göre Buhârî de İbn Mesud ve İbn Abbas gibi her iki peygamberin aynı kişiler olduğunu düşünmektedir. Zira bu değerlendirmelere göre Buhârî'nin Hz. İlyas'ı Hz. Nûh'tan sonra zikretmesi, diğer peygamberlerle ilgili rivâyetlerde ise kronolojik sıralamaya uyması bu ihtimali güçlendirmektedir.⁵⁸ Ancak Buhârî'nin Hz. İlyas'ın, Hz. İdris olduğu görüşünde olduğu sonucuna varılsa da Hz. İdris bâbında onun Nûh peygamberin babasının dedesi ya da onun dedesi olduğunu söylemesi, Hz. İdris ile Hz. İlyas'ın aynı kişiler olmadığı görüşünde olduğu sonucuna da götürmektedir. Buhârî hakkında yapılan bu değerlendirmelerin hepsi birer tahminden ibarettir. Zira Buhârî, konu hakkındaki görüşünü açık bir şekilde beyan etmemiştir. Nitekim Buhârî, sadece Hz. İlyas için değil Hz. Zülkarneyn kısmında da kronolojik sıralamaya uymamıştır.

3.6. Hz Süleyman'ın Bir Gecede 70 Hanımını Dolaşması

Buhârî'nin *Sahîh*'inde hakkındaki rivâyetleri naklettiği peygamberlerden birisi de Hz. Süleyman'dır. Aslında *Sahîhu'l-Buhârî'de* Hz. Süleyman'ın kıssası ile ilgili doğrudan bilgi bulunmamaktadır. Ancak onunla alakalı bazı hadisler yer almaktadır. Buhârî, "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde Hz. Süleyman ile ilgili sadece bir bâb başlığı açmıştır. Bu bâb başlığının altında naklettiği rivâyetlerden birisi de Hz. Süleyman hakkındaki tartışma konusu olan şu hadistir: Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Davudoğlu Süleyman dedi ki: Bu gece yetmiş hanımımlı dolaşacağım. Bunların her birisi de Allah yolunda cihad edecek bir süvari doğuracaktır. Yanındaki arkadaşı ona, 'inşallah de' dedi. Fakat Süleyman demedi. Kadınlar vücudunun yarısı olmayan bir erkek çocuğu dışında hiçbir şekilde hamile kalmadılar. Hz. Peygamber (s.a.v.), eğer o sözü (inşallahı) demiş olsaydı, bunlar Allah yolunda cihad edeceklerdi."⁵⁹

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadis, *Sahîhu'l-Buhârî'de* geçse de metninde ifade edilen, Hz. Süleyman'ın yetmiş ya da bazı rivâyetlere göre doksan hanımının olması⁶⁰, Hz. Süleyman'ın bir gecede yetmiş hanımı ile beraber olabileme kuvvetine sahip olması ve bir Peygamber'in inşallah sözünü neden söylemediği hususları hep tartışılmalıdır. Metninde "dolaşacağım" sözünden cimanın kastedildiği ifade edilmiştir. İbn Hacer şöyle demiştir: "Bu hadisten anlaşıldığına göre nebilerin cima hususunda üstün bir güçleri vardır. Bu ise niyetlerinin sahih, erkeklik güçlerinin üstün olduğuna delildir. Bununla birlikte onlar, ibadet ve ilimle de meşgul oluyorlardı."⁶¹

⁵³ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3124; Tatar, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*, 115.

⁵⁴ Buhârî, "Enbiyâ", 5.

⁵⁵ Saffat, 37/130.

⁵⁶ Buhârî, "Enbiyâ" 5.

⁵⁷ Taberî, *Târîh*, 1/239; Sâlebi, *Arâisu'l-Mecâlis*, 252, İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/212.

⁵⁸ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3124.

⁵⁹ Buhârî, "Enbiyâ", 42.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 6/531.

⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 6/533.

İbn Hacer'in kaydettiğine göre konuya açıklık getiren Kurtûbî ise "Hz. Süleyman'ın bu sözleri ile Rabbine karşı kat'i bir talepte bulunduğunu zannedenler, ancak enbiyanın hallerini ve Allah'a karşı edeplerini bilmeyen kimseler olabilir." demiştir.⁶² Bütün bu hususlar göz önüne alındığında hadisten anlaşılan duruma göre peygamberler de beşer olmaları hasebiyle yanılabilirler, bu ise onların üstün makamlarına gölge düşürmemektedir.

Hz. Süleyman ile alakalı bu hadisenin geçtiği Buhârî rivâyeti, Kısasu'l-Enbiyâ eserlerinde rastlanılmayan bir rivâyettir. Ancak yukarıda zikredildiği gibi bu tür rivâyetlerin *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçtiği halde Peygamber kıssalarını anlatan eserlerde geçmemesi düşündürücüdür. Bunun muhtemel sebepleri arasında kronolojik bilgiler arasında yer almaması gösterilebilse de aslında bu durum, tarih yazıcılığında sahih bilgiden ziyade kronolojik hayat bilgisine ve İsrâiliyat rivâyetlere kısmen önem verildiğini, ayrıca rivayetin içeriğini makul görmemeleri veya sadece Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçmesini yeterli bulmamalarından kaynaklandığını göstermektedir.

Sonuç

Tarih boyunca hak dini yaymak için yeryüzüne gönderilen peygamberlerin hayatları ve tebliğde bulunurken kavimleri ile olan mücadeleleri, hep merak konusu olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberlerin bilgilerinin az olması, tarih kitaplarında anlatılan rivâyetlerin ise çoğu zaman İsrâiliyata dayanması, peygamberlerle ilgili sağlam bilgilere ulaşmak için hadis eserlerinden yararlanmayı zorunlu kılmaktadır. Zira hadis kaynaklarındaki bilgiler sahabe tarafından tabii onlardan da sonrakilere aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Klasik dönemde telif edilen Kısasu'l-Enbiyâ eserlerine bakıldığında genel itibarıyla İsrâiliyat türü rivâyetler içerdikleri görülmektedir. Özellikle çağdaş dönemde yazılan eserlerle kıyaslandığında son dönemlerde telif edilen Kısasu'l-Enbiyâ eserlerinin daha çok sahih bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda peygamber kıssalarının Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçip geçmediği hususu önem arz etmektedir. Yapılan araştırmada *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden sadece Buhârî'nin *Sahîh*'inde konu ile ilgili müstakil bir bölüm açtığı görülmüştür. Diğer müellifler ise farklı bölümlerde peygamberlerle ilgili rivâyetlere yer vermişlerdir.

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde Siyer, Meğâzi, Menâkıb gibi tarihi rivâyetlerin yer aldığı bölümler mevcuttur. Bunların yanında bir de peygamber kıssaları ile alakalı hadisleri içeren ve diğer hadis eserlerinde rastlanılmayan "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümü de yer almaktadır. Buhârî, Kur'an'da zikredilen bütün Peygamberlerle ilgili hadisleri, onlara ayırmış olduğu bâb başlıklarının altında rivâyet etmiştir. Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ gibi bazı peygamberler hakkında diğerlerinden daha fazla hadis rivâyet etmiş olsa da İshak Peygamber gibi bazı peygamberler hakkında da sadece bâb başlığı açmış ancak hadis rivâyet etmemiştir.

Buhârî "Kitâbu'l-Enbiyâ" bölümünde birçok peygamberle alakalı hadis zikretmiştir. Bunlar arasında özellikle Kısasu'l-Enbiyâ türü eserleri telif eden müelliflerin bu rivâyetlerden bazılarını eserlerine almadıkları ve dolayısıyla *Sahîhu'l-Buhârî*'yi bu bağlamda referans almadıkları görülmektedir. Söz konusu hadisler arasında Kıyamet günü Hz. İbrahim'in babası Azer'in sırtına çevrilmesi, Hz. İbrahim'in sünnet oluşu, Hz. Eyyûb'un üzerine altın çekirgelerin yağması, taşın Hz. Musa'nın elbiselerini kaçırmaması, Hz. İdris ile Hz. İlyas'ın aynı kişi olduğu iddiası ve Hz. Süleyman'ın bir gecede yetmiş hanımını dolaşması hadiseleri tespit edilmiştir.

Yukarıda saydığımız hadislere Kısasu'l-Enbiyâ literatüründe sıkça veya neredeyse hiç rastlanmaması, peygamberler tarihini yazan müelliflerin *Sahîhu'l-Buhârî*'yi zaman zaman referans almadıkları sonucuna bizleri götürmektedir. Nitekim Peygamber kıssaları ile ilgili telif edilen eserlere bakıldığında hadis kitapları arasında en sahih kitap olarak kabul edilen Buhârî'nin *Sahîh*'indeki mezkûr rivâyetlerin bu tür eserlerde geçmemesi, söz konusu iddiamızı güçlendirmektedir. Bu husus da yeni Kısasu'l-Enbiyâ yazıcılığına dair genelde hadis eserlerinin özelde de Buhârî'nin *Sahîh*'inin referans

⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 6/532.

alınmasının yazılacak eserleri özgün kılacağını göstermektedir. Buhârî'deki mezkûr rivâyetlerin tarih kitaplarına yansımamış olması ve sadece hadis eserlerinde muhafaza edilerek günümüze ulaştırılmış olması, Kısasu'l-Enbiyâ literatüründe *Sahîh*'in orjinalitesini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak peygamber kıssaları ile ilgili evrensel ve genel bir bilgi yelpazesine sahip olmak için hadis eserlerinde saklı kalan rivâyetlerin de telif edilecek Kısasu'l-Enbiyâ eserlerine yansıtılması gerekmektedir.

Beyanname

- 1. Yazar/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012.
- Agitoğlu, Nurullah. *Peygamber'imizin (s.a.v.) Dilinden Hz. Adem*. İstanbul: Kitabi Yayınevi, 2015.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî. *Umdetu'l-kâri fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru İhyâu't-Turas, 2006.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî. *Me'âlimü't-Tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr – Osman Cum'â Damîrî – Süleyman Müslim, Dâru Taybe, 1997.
- Çakır, Murat. *Bir tebliğ metodu olarak Hz. Peygamber'in hadislerinde kıssa*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Erşahin, Seyfettin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kısâs-ı Enbiyaları: Kısâs-ı Rabgûzî Örneği", *Diyanet İlmî Dergi*, (2003) 197-224.
- Hâlidî, Salâh Abdulfettah. *Hz. Âdem (a.s.) ve İnsanlığın İmtihanı*. çev., Murat Bahar, İstanbul: Nida Yayınları, 2018.
- İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer b. Gurâme, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmîl fi't-Târîh*. thk. Ebu'l Fida Abdullah el-Kâdî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru'l-Mearif, 1959.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l Bâri Muhtasarı ve Tercemesi*. çev. İbrahim Tüfekçi, İstanbul: Polen Yayınları, 2008.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Kasasu'l-Enbiya*. thk. Mustafa Abdulvahid, Kahire: Matbaatu Dâru't-Te'lif, 1968.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. et-Tabâkâtu'l-Kebîr. çev. Adnan Demircan, Musa Kazım Yılmaz, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Kalaç, Rıdvan. "Hadis İlmî Açısından et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid İsimli Eseri". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, (Mart 2023), 21-58.
- Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. çev. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2007.
- Kastallânî, Ebu'l Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Katsallânî. *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, thk. Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî, ts., yy.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- La Fay, Howard, "Ebla: An Unknown Great Empire", *National Geographic Magazine*, (December 1978), 1-800
- Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1364.
- Özmen, Ramazan. "el-Buhârî'nin Haber-i Vâhid Savunusunda Kullandığı Âyetler Üzerine Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (Şubat 2009), 133-154.

- Paşa, Ahmet Cevdet. *Kısâsı Enbiyâ ve Tevarîhu'l-Hulefâ*. İstanbul: Bedir Yayınları, 2018.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî. *Arâisu'l-Mecâlis*. Mısır: Matbaatu'l-Mustafa, 1954.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim – Ganîm b. Abbas b. Ganim, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Tatar, Veli. *Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-mulûk*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1967.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Taberi Tefsiri*. çev., Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınları, 2012.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1987.
- Tümer, Günay. "Arâisu'l-Mecâlis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/265-266. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uyar, Ahmet. *Hadislere kıssacılığın girmesi ve menfî tesirleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Zebidî, Zeynüddin Ahmed B. Ahmed B. Abdil Latif Zebidi. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. çev. Babanzade Ahmed Naim-Kamil Miras, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*. çev. Enbiya Yıldırım, Ankara: Otto Yayınları, 2017.